

Bojan Žalec

HARTMUT ROSA IN »SVETOVİ« RESONANCE: ODTUJENOST KOT TEMELJNI PROBLEM SODOBNOSTI

Uvod

Nemški filozofični sociolog Hartmut Rosa je s svojo teorijo resonance¹ vzbudil veliko zanimanja med predstavniki različnih panog humanistike in družboslovja, pa tudi širše.² Zato menim, da je razpravljanje o njegovi teoriji utemeljeno, potrebno in zanimivo. V njenem okviru je razvil poseben model biti-v-svetu,³ ki presega togo delitev na subjekt in objekt, saj sta v resonanci oba deležnika tako »objekt« kot »subjekt«. Na tem temelji njegova eksistencialna

- 1 Rosa, *Resonanz*; Resonanz als Schlüsselbegriff der Sozialtheorie; Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts; *Resonance; The Uncontrollability of the World*. Za izraz »resonanca«, v Rosovem pomenu te besede, se še ni ustalil kak slovenski prevod, zato zaenkrat ostajam pri uporabi izposojenke. Kandidata za prevedek sta »sozvenenje« in »odzvanjanje«.
- 2 Peters in Schulz (ur.), *Resonanzen und Dissonanzen*; Kläden in Schüßler (ur.), *Zu schnell für Gott?*; Wils (ur.), *Resonanz*; Rosa in Henning (ur.), *The Good Life Beyond Growth*; Klun, Reziliencia in resonanca; Resilience and Resonance; Žalec, Bivanjsko upanje, smisel in resonanca; Resonance as an Integral Part of Human Resilience; Rosa's Theory of Resonance: Its Importance for (the Science of) Religion and Hope; Realizem in svoboda.
- 3 Rosa, Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts, str. 197–198; *Resonance*, str. 145.

sociologija. Rosa meni, da je človek v prvi vrsti bitje resonance, v smislu, da je resonanca njegova osnovna potreba in funkcija ter njegovo končno in najvišje hrepenenje. »Drugo« resonance je odtujenost.⁴ Resonanca in odtujenost sta osnovni kategoriji Rosove teorije našega odnosa do sveta. Bistvene značilnosti oziroma momenti resonance so:⁵ 1. aficiranost (nem. *Affizierung*), lahko rečemo tudi dotaknjenost; 2. lastno učinkovanje ali lastna delujočnost (nem. *Selbstwirksamkeit*); 3. preobrazba (nem. *Transformation*) in 4. nerazpoložljivost (nem. *Unverfügbarkeit*)⁶ ali nekontrolabilnost (za ang. prevod besede *Unverfügbarkeit* je Rosa izbral besedo *uncontrolability*).⁷ Te značilnosti veljajo za obe strani v resonanci.

Še nekaj besed o drugem momentu, aficiranosti. Rosa zanj uporablja tudi izraz poklicanost (nem. *Anrufung*), v smislu, da me nekaj kliče, poziva, naj z nečim preneham (nem. *Auf-hören*). Tu gre za igro pomenov,⁸ ker v nemščini *hören* pomeni slišati, poslušati, ubogati, tudi prepoznati. Gre za to, da me nekaj poziva, naj prisluhnem tako, da z nečim preneham v smislu, da postanem drugačen, se spremenim. Če me nekaj zares uspe poklicati, potem ne morem biti več isti, sežem čez svojo dosedanjo držo, čez to, kar sem bil in kako sem ravnal. Rosa pravi, da pride v igro »transgresivni element«.⁹ Nekaj me poziva in se me tako dotakne, da me preobrazi. Takó izpolnitev prvega momenta že vsebuje drugi bistveni moment resonance, tj. dotaknjenost.¹⁰

Resonanca ima več razsežnosti: horizontalno, vertikalno in diagonalno.¹¹ Vodoravna resonanca vključuje medosebne odnose, tako na zasebni kot na družbeni in politični ravni, diagonalna pa odnos do neživih stvari. Osí vertikalne resonance so religija, umetnost, narava in zgodovina. Pri vertikalni resonanci¹² gre za tako ali drugače doživeto presežnost in totaliteto ter za celoto človekovega prebivanja in življenja.¹³ Te dimenzije in osi resonance znotraj njih lahko razumemo tudi kot neke vrste različne »svetove«.

Pereči problemi, ki izvirajo iz pomanjkanja resonance oziroma odtujenosti, se pojavljajo na različnih ravneh. Naj omenim tri. Prva raven, ki je najbolj

4 Rosa, *Resonance*, str. 184.

5 Rosa, *Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts*, str. 196.

6 Rosa, *Unverfügbarkeit*.

7 Rosa, *The Uncontrollability of the World*.

8 Rosa, *Demokratie braucht Religion*, str. 56.

9 Prav tam, str. 58.

10 Prav tam, str. 59.

11 Rosa, *Resonance*, str. 195 isl.; *Resonanz als Schlüsselbegriff der Sozialtheorie*, str. 24–25.

12 Rosa, *Resonance*, str. 258 isl.

13 Rosa, *Resonanz als Schlüsselbegriff der Sozialtheorie*, str. 24–25, 28 isl.

temeljna, je ekološka. Druga raven je družbena in politična. Njeni elementi so kriza demokracije, odtujenost med ljudmi in politiko, naraščanje polarizacije povsod po svetu ter razraščanje nedemokratskih populističnih gibanj in sil, ki ogrožajo svobodno demokracijo. Tretja raven je zdravstvena. Priča smo naraščanju duševnih bolezni in problemov (depresija, izgorelost) v deželah gmo-
tne blaginje. V nadaljevanju bom ilustriral pojasnjevalno moč teorije resonance na teh treh ravneh.

Resonanca z naravo in bivanjski smisel: eksistencialni vidik ekološke krize

Resonanca ni istovetna s smislom življenja, je pa njegov potreben temelj in vodnik do njega.¹⁴ Kot pravi Rosa, smisel življenja začnemo doživljati takrat, ko zavibrirajo žice resonance.¹⁵ Mnogi ljudje iščejo smisel življenja v naravi. Narava zanje ni pomembna samo kot vir fizičnega preživetja, temveč se vanjo zatekajo kot v »prostor« ali »okolje«, v katerem poskušajo začutiti ali občutiti smisel življenja. To začutenje ali občutenje temelji na njihovem doseganju resonančnega odnosa z naravo. Zato se bojijo, da z uničenjem narave ne bi ostali ne le brez virov preživetja, ampak tudi brez možnosti doživljanja smisla življenja. Narava je torej zanje pomembna tudi z bivanjskega, eksistencialnega vidika. V nadaljevanju bom še podrobneje pojasnil Rosovo razumevanje, da ima ekološka kriza bivanjski vidik, da je kriza tesnobe pred izgubo glasu narave, razumljenega kot vodnika do pristnega življenja, ki je izpolnitev smisla našega življenja.

(Sodobno) zatekanje v naravo zaradi doživljanja smisla življenja temelji na razumevanju, ki združuje romantično idejo o skrivnostnem zlitju notranje in zunanje narave, ter na razumevanju smisla življenja kot pristnega bivanja, ki temelji na tem, da sem, kar sem, za kar moram odkriti svojo pravo, notranjo naravo. To pa lahko odkrijem, ko slišim zunanjo naravo, ko sem v resonanci z njo. Svojo notranjo naravo, svoj pravi jaz, lahko odkrijem in doživljam, in tako bivam pristno, samo tedaj, če slišim glas zunanje narave. Glas narave spravi v resonanco zunanji in notranji svet, tako da na podlagi te resonance ali, morda bolje rečeno, skozi njo najdemo svoj pravi jaz, svojo notranjo identiteto in tako lahko bivamo pristno oziroma občutimo smisel življenja. Rosa ob tem opaza, da, tako kot pri molitvi, v takšnih primerih pogosto ne moremo reči, ali smo

14 Žalec, Bivanjsko upanje, smisel in resonanca.

15 Rosa, Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts, str. 199.

orientirani od znotraj ali od zunaj. Kratko rečeno: to, kar resnično sem, sem lahko samó, ali pa najbolj, v naravi oziroma takrat, ko slišim glas narave. Zato se podajam na kraje, kjer ga lahko slišim: v gorsko steno, na ocean, v puščavo ali na domači vrt. Vsekakor pa se to lahko zgodi samo takrat, ko se me dotakne nekaj, kar mi je pomembno kot tako, neodvisno od mojih konkretnih potreb ali želja.¹⁶ Zato je narava za »vernika« narave »bog« v naslednjem smislu: tako kot vernik veruje, da lahko posamezniku samo Bog pove, kdo ta posameznik zares je, in je njegov vodnik do smisla njegovega življenja, tako »vernika« narave verjame, da to lahko stori narava. Za prvega je bivanjsko odločilna resonanca z Bogom, za drugega pa z naravo. Je pa še ena razlika: medtem ko je »vernika« narave prepričan o bivanjski moči narave na podlagi tega, da je dejansko slišal glas narave, pa vernik lahko ne doživlja resonance z Bogom, ampak samó veruje, da je možna in da jo bo (lahko) enkrat dosegel. Zato Rosa, ko govori o oseh vertikalne resonance, govori o glasu narave,¹⁷ ne govori pa o glasu religije, ampak o obljudi religije.¹⁸ Če se malo pošalim: tisti bolj izkustveno usmerjeni »prisegajo« na naravo, bolj »zaupljivi« pa verjamejo religijam.

Verujoči v Boga potrebo po vertikalni resonanci zadovoljujejo predvsem v svojem odnosu z Bogom. V tem pogledu lahko rečemo, da tisti, ki mu je narava glavni vir navpične resonance, uničevanje narave doživlja kot bolj usodno kakor verujoči v Boga. Ob teh besedah bi lahko koga »zaskrbelo«, da menim, da so zato »neverni« bolj zavzeti za zaščito in ohranitev naravnega okolja kakor verni. Vendar to ni moje mnenje niti ta trditev ne izhaja iz povedanega. Religija je lahko pomemben vir motivacije za zaščito in odgovoren odnos do narave, saj kristjani verujemo, da nismo lastniki stvarstva, da nam ne pripada, ampak smo samo božji sodelavci na zemlji ter je naša dolžnost, da skrbimo za ohranjanje in prosperiteto stvarstva. Takšno držo poudarjajo in zagovarjajo tudi dokumenti Katoliške cerkve. V tem pogledu je zelo zavzet sedanji papež Frančišek.¹⁹ Res pa je, da so verniki ravno zaradi zaupanja v Boga lahko manj dovzetni za razne »apokaliptične« ali distopične scenarije, kar ima tudi svoje prednosti. Tako so zaradi tega manj podvrženi paniki ali tesnobi, ki ju je mogoče zlorabljeni ter lahko človeku zameglita razumen oziroma stvaren pogled na stanje in možne rešitve, kar se žal tudi dogaja. Krščanstvo ponuja pogled na kozmični red, v katerem imajo vsa druga bitja in stvarstvo svoje mesto, ljudje pa imamo do njih svoje dolžnosti.

16 Rosa, *Resonance*, str. 270–271.

17 Prav tam, str. 268.

18 Prav tam, str. 258.

19 Frančišek, *Laudato si' – Hvaljen, moj Gospod*.

Družbena in politična kriza: protesti, demokracija in skupno dobro

Odtujenost med ljudmi in politiko

Povsod po svetu lahko opazimo veliko in naraščajočo razdvojenost ali razklanost med ljudmi in politiko, tj. politiki, oblastjo, vlado, političnimi institucijami itd. Lahko rečemo, da je za sodobni svet v tem smislu značilna velika odtujenost med ljudmi in politiko. Tipični drži ljudi do politike v takšnih razmerah sta cinično posmehovanje ter jeza in glasno kričanje proti politiki na protestih. Slednje je vse glasnejše na vse več koncih sveta. Takšno situacijo lahko bolje razumemo, če uporabimo Rosovo teorijo resonance in na njej temelječo teorijo ravnanja.

Po Rosi sta naši elementarni razmerji do sveta želja in strah. Svet in stvari se nam zdijo privlačni (želja) ali odbijajoči (strah). Želja in strah sta subjektivna vidika. Njuna objektivna korelata – vidika sveta – sta privlačnost in odbojnost.²⁰ Glavni gibal ljudi sta iskanje oaz resonance in izogibanje puščavam odtujenosti.²¹ Če to teorijo apliciramo na opisano situacijo odtujenosti med ljudmi in politiko, lahko rečemo, da tisti, ki kričijo, želijo biti predvsem slišani ter v bistvu protestirajo in kričijo proti stanju odtujenosti oziroma razmeram, ki ga porajajo. Ljudje se počutijo odtujene ne le v smislu gospodarske participacije in odločitev, ampak tudi v političnem smislu. Kričanje in cinizem sta manifestaciji občutka, da med ljudmi in politiko ni resonance. Protestniki ne kričijo proti določenemu političnemu subjektu, ampak proti situaciji, v kateri smo, proti okostenelim strukturam in odnosom, proti neodzivnosti družbenopolitičnega sveta. Če je njihova jeza usmerjena proti konkretnim politikom, strankam, vladi itd., je to zato, ker jih dojemajo kot izrazito odgovorne za takšno politiko. Dejansko pa danes ljudje ne postavljajo v ospredje vprašanje politične orientacije, na primer leve ali desne. To je bilo značilno za sredino 20. stoletja. Danes se ljudje (vse bolj) zavedajo, da problem ni v tem ali onem političnem akterju ali usmeritvi. To lahko ugotovijo iz izkušnje in opazovanja, saj lahko hitro opazijo, da vsi politični subjekti ravnavo zelo podobno, ko se znajdejo v podobnem položaju, denimo na oblasti, ne glede na svojo politično barvo. Takšno ravnanje politiki opravičujejo z izgovorom, da »ni alternativ« (ta slogan je naredila slaven Margaret Thatcher, ko je zagovarjala svojo neoliberalno

20 Rosa, *Resonance*, str. 111.

21 Prav tam, str. 114, 117.

politiko), saj so določene strukturne prilagoditve ali reforme preprosto nujne.²² Na primer, vsi so proti brezposelnosti, a če je treba, zelo podobne ukrepe, ki jo povzročajo, sprejemajo tako leve kot desne vlade, češ da drugače gospodarstvo ne bo preživelo.²³ Enako velja za ekološke probleme, izobraževanje, zdravstvo, socialo itd.

Od kod izvira omenjena odtujenost med ljudmi in politiko? Kot enega pomembnih dejavnikov Rosa omenja splošno družbeno pospešenost:²⁴ ni več časa za sprejemanje odločitev na demokratičen način. To poraja dvom o perspektivnosti ideje političnega upravljanja družbenega dogajanja, saj pomanjkanje časa povzroča, da politika ne upravlja več družbenega razvoja, ampak politične odločitve zaostajajo za družbenimi in drugimi spremembami. Če oziroma ko politika sprejme odločitve, so te vse pogosteje anahronistične, ker tempo političnega odločanja ne more dohajati razvoja in sprememb. Posledica tega je, da politika ni več akter, ki narekuje družbeno dogajanje ali ga upravlja.²⁵

Glavno razlago razdeljenosti med ljudmi in politiko Rosa imenuje dvojnja izguba resonance.²⁶ Meni, da je to najboljša razlaga trenutnega stanja razdeljenosti. Obe izgubi sta plati istega kovanca in sta vzajemno tesno prepleteni, tako da je morda bolje govoriti o dveh vidikih izgube kot o dvojni izgubi. Prva izguba je odsotnost resničnega lastnega učinkovanja ljudi. Ljudje imajo upravičeno občutek, da se njihov glas politike ne dotakne in da zanjo niso pomembni. »To, kar čutimo, želimo in potrebujemo, zanje in za njihovo politiko ne pomeni nič.« To je tisto, kar čuti veliko ljudi. Logični ustreznik odsotnosti lastnega učinkovanja ljudi na politiko je odsotnost aficiranosti politike v odnosu ljudje – politika. Tako že v okviru prve izgube sodobnemu odnosu ljudje – politika manjkata bistveni značilnosti, da bi o njem lahko govorili kot o resonanci: lastno delovanje ljudi in aficiranost politike.

Druga izguba je odsotnost aficiranosti, dotaknjenosti ljudi s strani politike. Politiki po eni strani vse manj uspeva, da bi se resnično dotaknila ljudi, po drugi strani pa si to lahko privoščijo, kolikor so njeni programi in ukrepi predstavljeni, interpretirani in razumljeni kot nujni oziroma neizogibni, brez alternative. V primeru obeh izgub imajo državljani občutek, da njihove

22 Prav tam, str. 224.

23 Ladwig, *Moderne Sittlichkeit; Grundzüge einer »hegelianischen« Gesellschaftstheorie des Politischen*, str. 111; Rosa, *Resonance*, str. 224.

24 Prva knjiga, s katero je Rosa zaslovel, se ukvarja ravno z družbeno pospešenostjo. Prim. Rosa, *Beschleunigung*.

25 Rosa, *Resonance*, str. 222–223.

26 Prav tam, str. 224.

zahteve niso upošteevane. Počutijo se kot nemočni posamezniki, odtujeni ne le od ekonomskega, temveč tudi od političnega vpliva in odločanja. Družbenopolitični svet dojemajo kot neodziven na njihove želje in potrebe, zato protestirajo. Opolnomočeni politični subjekt, ki je ena temeljnih obljub moderne, vse bolj nadomešča nemočen posameznik, ki se čuti odtujenega ne le ekonomsko, temveč tudi politično. Kričečim protestnikom gre predvsem za to, da so dojeti in prepoznani kot družbeni in politični subjekti z lastnim glasom, ne pa za to, da bi bili dojeti kot strankarska (leva ali desna itd.) opcija. Posebni politični cilji, za katere se borijo ali jih razglašajo za svoje, so pogosto pogojni. Kar jih v osnovi združuje, ni politični program.²⁷ Fronta civilne družbe ne poteka med levico in desnico, med religioznostjo in sekularizmom, med okoljevarstveniki in industrijo, temveč med državljanji in politiko.²⁸

Takšna situacija je ugodna za porajanje pojavov, ki jih Rosa imenuje prazni resonančni valovi. Pri teh valovih ne gre za pristno resonanco, temveč za zaprtost v sobe lastnega odmeva (ang. *echo chambers*). Rosa ima v mislih množične proteste proti politiki, ki se dogajajo po vsem svetu. Kljub kričanju pa se na protestih ne dogaja resonanca med dvema stranema, temveč »monolog« oziroma poslušanje samega sebe. Rosa meni, da ti protesti ne morejo prinesiti nujnih družbenih preobrazb.²⁹ Razlogov za to je več. Enega sem že omenil: ti protesti ne ustvarjajo resonance med družbenimi subjekti. Rosa ugotavlja, da bolj kot so protesti intenzivni, manj so resonančni. Drugič, ti protesti niso demokratični. Protestniki na trgih niso enako kot ljudstvo. Mnogo je glasov iz ljudstva, ki na protestih sploh niso slišani. Tako lahko rečemo, da omenjeni protesti ne prinašajo izboljšanja resonance v družbi. Za nujne spremembe pa je potrebno prav to, izboljšanje odnosov v smeri resonance. Te proteste in valove prazne resonance je v današnjem digitalno povezanem svetu razmeroma enostavno ustvarjati. Vendar so le izraz jeze in besa nad trenutnim stanjem ali orodje določenih političnih skupin in interesov. Tako lahko dosežemo, da se bo naš glas slišal, vendar pa ne bomo prišli do resnične kolektivne politične akcije, do (izkušnje) resničnega in zadostnega lastnega družbenega in političnega učinkovanja, v smislu, da bi se relevantnega drugega oziroma drugih zares dotaknili, in s tem do resnične kolektivne preobrazbe. Kvečjemu lahko ustavimo kak politični projekt ali zrušimo kakega političnega akterja oziroma politični režim.

27 Prav tam, str. 223.

28 Prav tam, str. 223–224.

29 Prav tam, str. 224–225.

Rosa meni, da je zaradi odtujenosti med ljudmi in politiko verjetno pravilna trditev, da smo vstopili v postdemokratsko dobo, v smislu, kot ta izraz uporablja Colin Crouch.³⁰ Poleg že omenjenega odnosa do politike, ciničnega posmeha ali besnega vpitja, je za postdemokracijo značilno, da glasovanje na volitvah izgublja pomen, tako objektivno kot subjektivno – objektivno v smislu vse manjše volilne udeležbe, subjektivno pa v smislu, da tako volivci kot nevolivci vedno bolj čutijo, da je vseeno, koga volijo. Tako namesto volitev postajata vse bolj prevladujoči manifestaciji političnega glasu že omenjena cinično posmehovanje in kričanje na protestih. Rosa poudarja, da ti nista samo protidemokratski ali vsaj nedemokratski obliki izražanja, ampak kažeta tudi, prvič, da ljudi politika, takšna, kot je, odbija in se jim zdi odvrtna, in drugič, da je resonančna žica med državljani in politiko nema.³¹

Ta odtujenost je globalen pojav. Povsod po svetu, ne glede na demokratsko, poldemokratsko ali avtokratsko oziroma totalitarno naravo določenega režima, opazamo vse večjo odtujenost med ljudstvom in politiko. Na vse več koncih sveta najdemo vse več ljudi, ki kričijo proti »odtujeni« politiki, ta pa se nanje praviloma odziva z odporom, v smislu občutka in drže odbojnosti, repulzivnosti do ljudi, ki protestirajo proti njej, pogosto celo z nasiljem.³² To politikov ne ovira, kot sem že omenil, da protestov ne bi usmerjali proti lastnim tekmečem, jih spodbujali, celo organizirali in (tako) izrabljali. V situaciji, v kakršni smo, so protesti postali razmeroma lahko dosegljivo in učinkovito politično sredstvo, ki ga politiki uporabljajo ne glede na posledice in nevarnosti, ki jih to prinaša za obstoj svobodne demokracije.

Kljub vsem omenjenim temnim platem sodobnih razmer Rosa opozarja na stvari, ki napovedujejo novo demokratsko dobo. V tem smislu omenja »inovativne demokratske institucije«, ki so resnično sposobne ustvariti prostore političnega odmeva in resonance. Gre za oblike sodelovanja in participacije, ki so še v razvoju. V zvezi s tem omenja ekonomijo delitve, tranzicijska mesta, nove kreativne skupnosti in zadrage ter primere, ko si ljudje (znova) pridobijo lastništvo institucij energetske oskrbe in infrastrukture, ki jih kot skupnost odkupijo.³³

30 Crouch, *Postdemokracija*.

31 Rosa, *Resonance*, str. 222.

32 Prav tam, str. 223.

33 Prav tam, str. 225.

Kriza demokracije in skupno dobro

Rosa izhaja iz trditve, da je skupno dobro regulativna ideja resnične demokracije. Zavrača pojmovanje, da je demokracija golo uveljavljanje interesov. To je zanj kvazidemokracija oziroma karikatura demokracije. V tem pogledu se lahko z njim strinjamo, če upoštevamo, da golo tekmovanje interesov ne vodi v uresničevanje idealov svobode, enakosti in bratstva (solidarnosti), ki utemeljujejo moderno liberalno demokracijo kot najpravičnejšo ureditev. Zato moramo v resnično demokratični družbi politične odločitve utemeljevati in sprejemati s sklicevanjem na skupno dobro. Da pa bi se to lahko dogajalo, mora družba najprej oblikovati skupno razumevanje skupnega dobrega. To pa se lahko zgodi le po poti resonance med člani družbe. Zato so negativni dejavniki resonance hkrati negativni dejavniki demokracije.

Prvi negativen dejavnik demokracije je po Rosi način delovanja kapitalističnega sistema.³⁴ Vitalni princip kapitalizma je akumulacija kapitala. Doseganje te akumulacije je razlog nenehnih prisil: inovacije, optimizacije, racionalizacije, družbenega pospeševanja ter imperativa nenehne rasti in potrošnje. Ti pritiski, ki smo jim podvrženi in se vse bolj stopnjujejo, v končni fazi služijo akumulaciji kapitala. Ker pa uničujejo resonanco, s tem spodkopavajo tudi demokracijo. Sodobne zahodne demokratične družbe kažejo vse več znakov krize demokracije in prehajanja v postdemokracijo. Brez ustreznih intervencij v sedanj sistem se bodo razvijale v nedemokratični smeri. Avtoritarni kapitalizem je ena od opcij.

Drugo skupino negativnih dejavnikov resonance je omogočil razvoj sodobne tehnologije.³⁵ Ta omogoča, daljudje živijo v različnih življenjskih svetovih, četudi živijo fizično blizu. Lahko živijo v isti soseki ali celo v isti stavbi, vendar pa svoje otroke pošiljajo v različne vrtce in šole, hodijo na različne prireditve, berejo različne časopise, gledajo oziroma poslušajo različne televizijske in radijske postaje, obiskujejo različne spletne strani itd. Posledica vsega tega je, da vse bolj živimo v informacijskih mehurčkih in »sobah odmeva« ter da med nami ni komunikacije, kaj šele resonance. Temeljni problem ni to, da si nasprotujemo in se konfrontiramo, ampak vse večja mimobežnost. Tako nismo več sposobni oblikovati skupnega pojmovanja skupnega dobrega in posledično voditi demokratične razprave. Zato sta sodobna tehnološka in digitalna družba ter medijska krajina velik izziv za demokracijo.

34 Dörre idr., *Ein Gespräch zwischen*, str. 205–206, 218–219, 231–235.

35 Rosa, *Demokratie und Gemeinwohl*, str. 185–187.

Glede prvega dejavnika Rosa predlaga različne ukrepe in pristope. Prvi je »oblika brezpogojnega temeljnega zavarovanja«, ki bi ljudem omogočalo, da bi lažje prenesli in vzdržali pritiske kapitala ter se jim postavili po robu, jih ublažili itd. Poleg tega, če osnovne potrebe niso zadovoljene, to poraja odbojno, repulzivno držo do sveta.³⁶ Drugi način je delovanje civilne družbe in družbenih gibanj.³⁷ Kljub kritičnim mislim o protestih Rosa ne zametuje pomembne vloge civilne družbe in družbenih gibanj, ki se postavljajo po robu kapitalu in njegovim orodjem. Prav nasprotno, Rosa meni, da so ta gibanja nujno potrebna za razvoj in ohranjanje demokratične družbe, ravno tako kot protesti, stavke, državljanska nepokorščina in drugi ostrejši načini, ki jih dovoljuje demokratična ureditev. Z njihovo pomočjo demokracija kaže, da je prava in vitalna demokracija. Vendar pa vse to ne implicira gole negativne drže do oblasti in elit. Tudi v odnosu do njih si moramo prizadevati za resonanco. Vsaka družba potrebuje oblast, politiko in elite. Ne nazadnje, popolnoma negativna drža do njih pomeni dejansko priznati, da prava demokracija ni več mogoča, ampak da je mogoče le golo uveljavljanje interesov.³⁸

Nadalje se Rosa zavzema za večji delež skupnega družbenega odločanja o pogojih in načinih produkcije in distribucije, na kratko, za večjo družbeno regulacijo gospodarstva in porazdelitve družbenega bogastva. Njegovi predlogi so dokaj splošni, lahko pa rečemo, da gredo v smeri preseganja delitve med delom in kapitalom, večjega deleža in vloge delavcev in družbe ter njenih institucij pri lastništvu in upravljanju podjetij in distribuciji dobrin.³⁹ Rosa je podal naslednji argument. Demokracija pomeni, da skupnost oblikujemo skupaj. Torej je bistvena sestavina resnično demokratične družbe skupno načrtovanje središčnih momentov pogojev in ciljev produkcije oziroma načina »kako produciramo, konzumiramo in kako proizvedeno delimo. [...] Dokler to izvzemamo iz demokracije, tako dolgo nimamo demokracije. Zato morajo biti robni pogoji produciranja demokratično izpogajani.«⁴⁰

Glede druge skupine negativnih dejavnikov resonance, sodobne tehnološke družbe in medijske krajine, Rosa meni, da moramo poskrbeti za intaktne medije in javne prostore resonance, ki so politično institucionalizirani in zajamčeni.⁴¹ V njih se bodo srečevali ljudje z različnimi vrednotami in nazori.

36 Dörre idr., *Ein Gespräch zwischen*, str. 245.

37 Prav tam, str. 243–245.

38 Crouch, *Postdemokracija*, str. 21.

39 Dörre idr., *Ein Gespräch zwischen*, str. 245–246.

40 Prav tam, str. 246.

41 Rosa, *Demokratie und Gemeinwohl*, str. 187.

Rosa verjame, da bo resonanca med ljudmi privedla do tega, da bodo tako preobraženi, da bodo zmožni oblikovati institucije, ki bodo blažile prisile zaradi akumulacije kapitala ter skupno pojmovanje skupnega dobrega, ki bo reguliralo politiko.

Pomemben pozitiven dejavnik demokracije je po Rosi religija. Še več, meni, da sodobna družba in demokracija naravnost potrebujeta religijo. Tako se tudi glasi naslov njegove zadnje knjižne uspešnice.⁴² Razlog je v tem, da religije, še posebej cerkve, poudarja Rosa, razpolagajo z narativi, »kognitivnimi rezervoarji«, obredi in praksami, v katerih oziroma skozi katere lahko doživljamo resonanco, pa tudi razvijamo, ohranjamo ter krepimo dispozicijo zanjo.⁴³ Pristne oblike religioznosti so »gojišča«, ohranjevalke, »napajalniki« in »zatočišča« resonančnih ljudi. So varuhinje resonance. Z družbo in demokracijo, v kateri se preveč izgubita resonanca in dispozicija zanjo, je po Rosovem mnenju konec.⁴⁴ Zato še posebno sodobna demokracija in družba pozne moderne, v kateri so uničevalke resonance, tj. prisile zaradi akumulacije kapitala oziroma prisile dinamične stabilizacije, kot to tudi imenuje Rosa, dosegle tako visoko in vse bolj nevzdržno stopnjo, da še kako potrebujeta religijo.⁴⁵

Rosa očitno še ni obupal glede možnosti oblikovanja družbe in politike resonance. Za to ima tudi globoke teoretske razloge. Četudi sodobna kapitalistična družba škoduje resonanci, je ne more nikoli povsem zatreti: nerazpoložljivost resonance ne pomeni samo, da je ne moremo poljubno proizvajati, ampak tudi, da je ne moremo nikoli popolnoma umiriti. To še posebej velja za vodoravno resonanco med ljudmi.⁴⁶ To je razlog Rosovega upanja, in to kljub strukturnemu »protislovju«,⁴⁷ ki obstaja med kapitalistično družbo in njenimi prisilami ter resonanco. Resonanca med ljudmi nikoli povsem ne zamre, treba pa je ustvariti pogoje, da se razživi ter prenovi ljudi in družbo. Ti pogoji morajo biti vzpostavljeni in zajamčeni tudi v institucionalni obliki. Skrb za to je temeljna naloga in cilj demokratične politike skupnega dobrega, ki je za Roso tudi edina resnična politika, politika v strogem pomenu te besede.

42 Rosa, *Demokratie braucht Religion*.

43 Prav tam, str. 55–56.

44 Prav tam, str. 74.

45 Prav tam, str. 74–75.

46 Rosa, *Demokratie und Gemeinwohl*, str. 184.

47 Dörre idr., *Ein Gespräch zwischen*, str. 219.

Duševne težave

Kako pomembna je resonanca, lahko vidimo, če se zavemo, da lahko depresijo opredelimo, kot je storil Rosa, kot odsotnost resonance, kot nemost ali zamašenost resonančnih kanalov s svetom. Skrajna točka take odtujenosti je depresija. Človek je lahko formalno član družine, delovnega kolektiva, podjetja, naroda, države, športnega kluba, politične organizacije, verske skupnosti, cerkve itd., vendar se počuti odtujenega od teh kolektivov in njihovih članov, vsi njegovi resonančni kanali so nemi.⁴⁸ Počuti se nepomembnega za druge in brez lastnega učinka nanje. Tudi drugi so zanj nepomembni, do njih se obnaša brezbrizno, apatično. Posledica je odsotnost smisla življenja, saj smisel temelji na resonanci.⁴⁹

Z odsotnostjo smisla je povezana še ena ključna težava sodobnega razvitega sveta. To je izgorelost.⁵⁰ Mnogi zmotno mislijo, da sta vzroka izgorelosti preobremenjenost in hiter sodoben tempo. Z vidika teorije resonance in v luči sodobnih raziskav pa lahko trdimo, da to ne drži. Izgorelost ni posledica napora. Mnogi so trdo delali, ne da bi izgoreli – Michelangelo, mati Tereza, Nikola Tesla in še bi lahko naštevali primere slavnih ali povsem običajnih ljudi. Pravi vzrok izgorelosti je, da oseba ne vidi smisla v tem, kar počne.

Raziskave kažejo, da je ogromno ljudi v sodobnem svetu nezadovoljnih s svojim delom.⁵¹ Razlogov za to je več: morda se jim zdi njihovo delo nesmiselno ali se jim zdi, da niso pomembni, da niso »faktor«, ali da bi to lahko opravljal kdorkoli, da bi lahko to delal robot, da njihovo delo ni ustvarjalno itd. To pomeni, da se pri delu ne počutijo izpolnjene, uresničene, kar je bistvena sestavina občutka smisla.⁵² Tempo življenja in trdo delo torej nista neposredni vzrok za izgorelost. Sta pa posredni vzrok, saj je družbena pospešenost uničevalka resonance. Morda malo pretirano, a naravnost povedano: takoj ko človek začne gledati na uro, se resonanca prekine ali celo konča.⁵³ Zato je pot boja proti izgorelosti pot gojenja resonančnih odnosov in ustvarjanja pogojev zanje.

48 Rosa, *Resonance*, str. 184.

49 Rosa, Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts, str. 199; Mieth, Dynamische Stabilisierung und resonante Weltbeziehung, str. 184–185.

50 Sautermeister, Resilienz zwischen Selbstoptimierung und Identitätsbildung, str. 212–214.

51 GALLUP. State of the Global Workplace; Crabtree, Worldwide 13% of Employees Are Engaged at Work.

52 Mazzini, Kakšno delo nas najbolj uniči?; O delu in smislu.

53 Rosa, *Resonance*, str. 416.

Zaključek

Vse bolj jasno postaja, da temeljitejše in učinkovitejše reševanje ekološkega problema zahteva korenito spremembo našega odnosa⁵⁴ do narave. Jedro in temelj te »alternativne« drže sta resonanca z naravo in razumevanje njenega pomena. Zato je teorija resonance relevantna z ekološkega vidika: pomembno pogloblja to razumevanje in razkriva dodatne razloge za gojenje resonance z naravo in za skrb za pogoje te resonance.

Prava (demokratična) politika se trudi za oblikovanje skupnega razumevanja skupnega dobrega in za to, da skupno dobro regulira politiko. Zato si prizadeva, da ni nihče izključen, da ima vsakdo možnost, da je njegov glas slišan. Kajti resonanca, na kateri temeljita skupnost in skupno razumevanje skupnega dobrega, je prav to, da drug drugega slišimo, da se s svojimi »glasovi« drug drugega dotikamo in z njimi drug drugega preobražamo. Temeljna stanoovitnost resonančnega človeka je v trajni dispoziciji za resonanco in preobrazbo in ne v togem oprijemanju te ali one identitete, vere, doktrine, ideologije ali tradicije. Tradicija mu služi kot izvir, iz katerega hrani svojo resonančnost. Tradicija služi resonanci in ne resonanca tradiciji. Človek biva kot človek, ne kot stvar, samo če biva resonančno. V tem smislu je »sobota« zaradi resonance, ne pa resonanca zaradi »sobote«. Stanovitnost in samobitnost resonančnega človeka ni zaprtost in agresivnost, ampak vključuje dialoško odprtost in sprejemanje drugega kot drugega.

Samo posamezniki in kolektivi, ki so v resonanci, so lahko zares rezilientni⁵⁵ ter so lahko kos naporom in izzivom življenja: ekološkim, družbenim, poklicnim, zdravstvenim in drugim. Samo človek, ki biva resonančno, je lahko zadovoljen. Če dosežemo resonančno bivanje, smo dosegli skoraj vse. Če ga nismo dosegli, nismo dosegli ničesar.

54 Klun, Rezilienca in resonanca.

55 Žalec, Resonance as an Integral Part of Human Resilience; Resonance as a Foundation of Resilience and as a Basic Human Right in the Context of Business Ethics; Realizem in svoboda. Za izraza rezilienca in rezilientnost se še ni ustalil slovenski prevod. Kandidati so vzdržljivost, trdoživost in odpornost. Prim. Žalec, Rezilienca, teologalne kreposti in odzivna Cerkev, str. 268–269. Za podrobnejšo pojasnitev pojma rezilienca prim. prav tam, predvsem str. 268–272.

Viri in literatura

- Crabtree, Steve. Worldwide 13% of Employees Are Engaged at Work: Low workplace Engagement Offers Opportunities to Improve Business Outcomes. 2013. Na spletu: <https://news.gallup.com/poll/165269/worldwide-employees-engaged-work.aspx> (dostop 18. 10. 2021).
- Crouch, Colin. *Postdemokracija*. Prev. Borut Cajnko. Ljubljana: Krtina, 2013.
- Dörre, Klaus, Fraser, Nancy, Lessenich, Stephan, Rosa, Hartmut, Becker, Karina, in Ketterer, Hanna. Ein Gespräch zwischen Klaus Dörre, Nancy Fraser, Stephan Lessenich, Hartmut Rosa und Karina Becker und Hanna Ketterer. V: Ketterer, Hanna in Becker, Karina (ur.). *Was stimmt nicht mit der Demokratie?: Eine Debatte mit Klaus Dörre, Nancy Fraser, Stephan Lessenich und Hartmut Rosa*. Berlin: Suhrkamp, 2020, str. 205–253.
- Francišek. *Laudato si' – Hvaljen, moj Gospod: okrožnica o skrbi za skupni dom*. Prev. Pavel Peter Bratina in Marija Bratina. Ljubljana: Družina, 2015.
- GALLUP. State of the Global Workplace: Report. 2021. Na spletu: <https://benchmarker.org/wp-content/uploads/2021/12/state-of-the-global-workplace-2021-download.pdf> (dostop 18. 10. 2021).
- Kläden, Tobias in Schüßler, Michael (ur.). *Zu schnell für Gott?: Theologische Kontroversen zu Beschleunigung und Resonanz*. Freiburg: Herder, 2017.
- Klun, Branko. Rezilienca in resonanca: v iskanju nove države do sveta. *Bogoslovni vestnik*, 80, 2020, št. 2, str. 281–292.
- Klun, Branko. Resilience and Resonance: Rosa's Conception of the Good Life in Challenging Times. V: Petkovšek, Robert in Žalec, Bojan (ur.). *Ethics of Resilience: Vulnerability and Survival in Times of Pandemics and Global Uncertainty*. Berlin: Lit Verlag, 2022, str. 33–41.
- Ladwig, Bernd. Moderne Sittlichkeit: Grundzüge einer »hegelianischen« Gesellschaftstheorie des Politischen. V: Buchstein, Hubertus in Schmalz-Bruns, Rainer (ur.). *Politik der Integration: Symbole, Repräsentation, Institution*. Baden-Baden: Nomos, 2006, str. 111–135.
- Mazzini, Miha. Kakšno delo nas najbolj uniči? 2020. Na spletu: <https://siol.net/siol-plus/kolumne/miha-mazzini-kaksno-delo-nas-najbolj-unici-518303> (dostop 18. 10. 2021).
- Mazzini, Miha. O delu in smislu. 2021. Na spletu: <https://siol.net/siol-plus/kolumne/miha-mazzini-o-delu-in-smislu-551090> (dostop 18. 10. 2021).
- Mieth, Dietmar. Dynamische Stabilisierung und resonante Weltbeziehung. V: Wils, Jean-Pierre (ur.). *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*. Baden-Baden: Nomos, 2019, str. 179–187.
- Peters, Christian Helge, in Schulz, Peter (ur.). *Resonanzen und Dissonanzen: Hartmut Rosas kritische Theorie in der Diskussion*. Bielefeld: transcript Verlag, 2017.
- Rosa, Hartmut. *Beschleunigung: Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*. Frankfurt/M: Suhrkamp, 2005.
- Rosa, Hartmut. *Resonanz: Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berlin: Suhrkamp, 2016.

- Rosa, Hartmut. *Unverfügbarkeit*. Wien: Residenz Verlag, 2018.
- Rosa, Hartmut. *Resonance: A Sociology of our Relationship to the World*. Prev. James C. Wagner. Cambridge & Medford: Polity Press, 2019.
- Rosa, Hartmut. Resonanz als Schlüsselbegriff der Sozialtheorie. V: Wils, Jean-Pierre (ur.). *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*. Baden-Baden: Nomos, 2019, str. 11–30.
- Rosa, Hartmut. *The Uncontrollability of the World*. Cambridge, VB, Medford, MA, ZDA: Polity Press, 2019.
- Rosa, Hartmut. Zur Kritik und Weiterentwicklung des Resonanzkonzepts. V: Wils, Jean-Pierre (ur.). *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*. Baden-Baden: Nomos, 2019, str. 191–212.
- Rosa, Hartmut. Demokratie und Gemeinwohl: Versuch einer resonanztheoretischen Neubestimmung. V: Ketterer, Hanna in Becker, Karina (ur.). *Was stimmt nicht mit der Demokratie?: Eine Debatte mit Klaus Dörre, Nancy Fraser, Stephan Lessenich und Hartmut Rosa*. Berlin: Suhrkamp, 2020, str. 160–188.
- Rosa, Hartmut. *Demokratie braucht Religion: Über ein eigentümliches Resonanzverhältnis*. München: Kösel Verlag, 2023.
- Rosa, Hartmut, in Henning, Christoph (ur.). *The Good Life Beyond Growth: New Perspectives*. New York: Routledge, 2019.
- Sautermeister, Jochen. Resilienz zwischen Selbstoptimierung und Identitätsbildung. *Münchener Theologische Zeitschrift*, 67, 2016, št. 3, str. 209–223.
- Wils, Jean-Pierre (ur.). *Resonanz: Im interdisziplinären Gespräch mit Hartmut Rosa*. Baden-Baden: Nomos, 2019.
- Žalec, Bojan. Rezilienca, teologalne kreposti in odzivna Cerkev. *Bogoslovni vestnik*, 80, 2020, št. 2, str. 267–279.
- Žalec, Bojan. Bivanjsko upanje, smisel in resonanca. *Bogoslovni vestnik*, 81, 2021, št. 4, str. 825–834.
- Žalec, Bojan. Resonance as a Foundation of Resilience and as a Basic Human Right in the Context of Business Ethics. V: Králik, Roman, in Maturkanič, Patrik (ur.). *Aktuální otázky: filozoficko-sociálního výzkumu*. Terezín: Vysoká škola aplikované psychologie, 2021, str. 108–119.
- Žalec, Bojan. Resonance as an Integral Part of Human Resilience. *XLinguae*, 14, 2021, št. 3, str. 139–150.
- Žalec, Bojan. Rosa's Theory of Resonance: Its Importance for (the Science of) Religion and Hope. *Religions*, 12, 2021, str. 1–8.
- Žalec, Bojan. Realizem in svoboda: resonanca s stvarnostjo in rezilienca človečnosti v luči Komarjeve filozofije. *Zaveza: glasilo Nove slovenske zaveze*, 32, 2022, št. 123, str. 106–115.